թիւնը ինչ գործնական հետեւանքի կը հասնի։ Ցոյս կայ, որ յիշեալ պարոնի յորդորանքով Շուլավէրը ամենակարճ միջոցում կարող է ունենալ բարեկարգ արական և իգական ուսումնարաններ։ Ի դէպ է այստեղ յայտնել, որ Շուլավէրը առաջին անգամ արժանացաւ օրիորդ Ն. Թ-էի գալստեան, որը յառաջադէմ կերպով աւարտած լինելով իր ուսման ընթացքը Թիֆլիսի Գայեանեան դպրոցում, ունի ընդունակութիւն, ինչպէս լսւում է, մանկավարժական գործունէութեան։ Ցանկալի էր որ մեր հասարակութիւնը, գոնէ այս անգամ խելքի գալով, բաւականացուցիչ պայմաններով հրաւիրէր յարգելի օրիորդին իգական ուսումնարան հիմնելու։ Ապա թէ ոչ, թող իմանայ նա, որ միշտ պարտաւոր կը մնայ Աստուծոյ և մարդկութեան առաջև իր որդոց բարոյական և մտաւոր թշուառութեան համար։

° ° °

ՆԱՄԱԿ ԴՈՒՐԲԱՑԻՑ

21 հոկտեմբերի

«Մշակի» №№ 151 և 163-ի ներքին լուրերի բաժնում երևցան մի անյայտ պարոնի Դուրբայից հաղորդած հետևեալ լուրերը։ № 151-ի մէջ. —«Ն. Բաղաթուրով և Հ. Աբխազովով հանգանակութիւն ունեն հաւաքած յօգուտ Վանի սովեալների, բայց դեռ ևս հաշիւ չեն ներկայացնում հասարակութեանը»։ № 163-ումն. «Ն. Բահաթրեանցը հաւաքած ունէ մօտ 100 ր. Վասպուրականի սովեալների անունով, բայց ... ասում են, պարոնը գլխաւորութիւն ունի յիշեալ գումարը նուիրել տեղական դպրոցին, որպիսի կամայականութեան դէմ պ. պ. նուիրատուները բողոքում են, և այլն»։

Ստիպված եմ ասելու, որ այս լուրերը բոլորովին հեռու են իսկութիւնից և հնարված են թերևս մի ցնորամիտ անձից, որը ցանկանալով թղթակցի պաշտօն կատարել, սկսել է ի չարն գործ դնել լրագրական հիւրասիրութիւնը և այսպիսի երևակայական լուրեր է հաղորդել, իսկ «Մշակի» խմբագրութիւնն էլ՝ ի հարկէ միամտաբար, հրատարակել է ի գիտութիւն հասարակաց։

Իմ գլխաւորութիւնս էր այսպիսի մտացածին լուրերը լռութեամբ արհամարհել և երբէք չը պատասխանել, վասն զի մեր զուբեցի նուիրատու եղբայրները գիտեն, որ իրենց նուէրը արդէն հասել է իր նպատակին «Մշակի» միջոցով։ Բայց որովհետև ստացանք զանազան քաղաքներում բնակվող մեր բարեկամներից նամակներ, որոնք խնդրում էին ինձանից բացատրութիւն «Մշակի» № 151 և 163-ով հաղորդված լուրերի մասին, ուստի ներկայիս յանձն առի պատմել եղելութիւնը և խաղաղացնել օտարաքաղաքացի ընթերցող հասարակութեան ու բարեկամների խռոված մտքերը։

Վանի սովատանջ մեր եղբարց օգնելու նպատակով, յիրաւի, ես Դուրբայի յարգելի հասարակութիւնից հաւաքել էի ընդամենը 52 ր. 70 կոպ. և պատրաստվել էի ուղարկելու «Մշակին», բայց պ. Նիկ. Աբխազովեանցի կրկին և կրկին խնդրանօք յանձնեցի նրան նուիրատուաց ցուցակի հետ, որպէս զի ինքն այդ փողերը՝ իր հաւաքածների հետ ուղարկէ խմբագրութեանդ, իմացնելով որ այսքան գումարն իր հանգանակածն է և այսքան Նիկ. Բահաթրեանցինը։ Պ. Աբխազովեանցը ստանալով ինձանից այդ փողերը, արդարև ուղարկել է «Մշակիդ», որ և այս հրատարակվել է «Մշակի» № 130-ի մէջ պ. պ. նուիրատուաց ցուցակի հետ միասին. բայց տղայական փառասիրութեամբ կարծելով, որ այս գործը մի առանձին փառք և պատիւ կը բերէ իր անունին, ըստ որում միայնակ ինքը կարողացել է զուբեցի փոքրաթիւ հայերից ժողովել Վանի սովալլուկ եղբարց օգտին 100 ր., գլացել է յիշել իմ անունը, իմ հանգանակութեամբ հաւաքած փողերի գումարը և իրան յանձնելս։ Ահա այսպէս առիթ են տուել ընթերցող հասարակութեան մտքերի խառնակութեանը ոմանց միմոսների հաղորդած սուտ տեղեկութիւնները։

Զարմանալի իրողութիւն։ Հասարակաց իրաւանց պաշտպան հանդիսացող Դուրբայի անյայտ թղթակից պարոն, հարցնում եմ ձեզանից, արդեօք մի կոպէկ ունի՞ք նուիրած մի որ և է բարեգործական նպատակի և կամ հէնց մեր սովալլուկ եղբայրների օգտին։ Եւ արդեօք չէր կարելի Դուրբայում անձամբ ինձանից տեղեկանալ այդ փողերի ուր և ինչ լինելը։ Եւ երբ անկարող էք որ և իցէ ճիշտ տեղեկութիւններ հաղորդելու, ինչ հարկաւորութիւն կայ այդպիսի երևակայական ցնդաբանութիւններ մտածելու և անամօթաբար լրագիրների էջերը սրբապղծելու։

Մեծապատիւ խմբագիր, խնդրեմ երկտողս բարեհաճէք տպագրել ձեր պատուական «Մշակի» մէջ, որով և կը փարատէք անհիմն և անտեղի կասկածը, որը տեղիք է տուել ձեր պ. թղթակցի սուտ տեղեկութիւններից և պ. Նիկ. Աբխազովեանցի անճշտութիւնից։

Այսքանս էլ աւելացնեմ, որ այս հերքումը հէնց կը վայելէր պ. Ն. Աբխազովեանցին, որը պարտաւոր էր անձամբ հրապարակաւ խոստովանվել գործի իսկութիւնը իմ պատիւս վերականգնելու համար. բայց տեսնելով որ պարոնը չէ մտածում մինչև անգամ սրա մասին, ուստի ստիպված եղայ ես գրել և ուղարկել «Մշակիդ»։

Նիկօլայ Բ. Բահաթրեան

ՆԱՄԱԿ ՍՂՆԱԽԻՑ

6 նոյեմբերի

Չը նայելով, որ այս տարվան առատ բերքը մոռացրեց մեզ անցեալ տարվան սովը, այսուամենայնիւ ժողովուրդը դեռ ևս չէ դուրս եկել ապագայ տարիների անաջողութիւնների երկիւղից և այս պատճառաւ իւրաքանչիւր գիւղացին փոխանակ վաճառելու իր ցորենը, ածել է հորերի մէջ և զգուշութիւնով պահում է նրանց։ Բայց սա ինչ օգուտ կարող էր բերել մեզ, եթէ, գիտենք թէ, անաջող տարիներին էլ հանդիպէինք. չէ որ այս իրողութիւնը միայն կը գլուխ բացնէր ունեւոր անհատի վիճակը, իսկ հասարակութիւնը և մանաւանդ նրա չքաւոր դասը դարձեալ կենթարկվէին սովի ժանիքներին։ Հարկաւոր էր ուրեմն, որ սղնախեցին մտածէր ընդհանուր օգտի կէտից և հիմնէր Սղնախում, ինչպէս շրջապատող գիւղերի կենտրոնում, մի շտեմարան և նրանով ապահովացնէր իր և իր վիճակի դըրութիւնը։ Բայց ինչ օգուտ թէ հայերէն լրագրի մէջ կը տպվեն հազար ու մէկ այսպիսի հասարակութեան կարիքներին վերաբերեալ կարևոր խնդիրներ, երբ 2 կամ 3 կարդացողից աւելի չէք գտնի այստեղ. «Кавказъ» ու «Դրօեբան» այստեղ յաճախ են կարդացվում, իսկ հայերէնը ամենևին։

Հայերէն խօսելու մասին էլ կասեմ, որ հայերէն թէև խօսում է սղնախեցին, բայց այն ժամանակ աւելի՝ երբ որ հարկաւորութիւն է ընդգում նրա մէջ, ապա թէ ոչ՝ նրա գործածական լեզուն սահտարակ վրացերէնն է. Առաւօտի ժամանակ նա ստիպված է միշտ վրացերէն լեզուին դիմելու, որովհետև ամեն օր, բացի այն՝ որ բաղաքների խանութները լիքը կը տեսնէք վրացուհիներով—առևտուրի նպատակաւ, շրջակայ գիւղերից էլ ամեն օր բերում են նրանք զանազան վաճառելի նիւթեր և այսպէս միշտ նրանց հետ ունեն գործը, թող այն, որ այստեղի հայերին էլ յաճախակի է պատահում գնալ գիւղերը վաճառականական այլ և այլ գործերով և ամիսներով մնալ այն տեղ։ Ուրեմն հայերը ստիպված են վրացերէն խօսելու, բայց այս իրողութիւնը կարող էր բոլորովին խրթնացնել նրանց իրենց մայրենի լեզուից, եթէ որ գոնէ մի կողմից իրենց ապագայ սերունդը չը կրթէին նրա մէջ. բայց սրա մէջն էլ անտարբեր են սղնախեցիք։ Նրանք 1860 թ. մի ծխական ուսումնարան են հիմնել ս. Կարապետ եկեղեցու բակումը և շատ սպառնջներ են յարուցանում նրա դէմ, որ այսքան միջոցում ոչ մի երևելի աշակերտ չէ դուրս եկել այն տեղից և որ ուսուցիչները լաւ չեն սովորցնում։ Բայց նա չէ մտածում այն, թէ՝ մի դասատունից բաղկացած ուսումնարանը հրաշքներ չէ կարող գործել, մանաւանդ որ 2 կամ 3 տարուց աւելի դժուար թէ նրանք պահեն իրենց որդիքը այնտեղ։ Նա եթէ կամենում էր իր որդոց յառաջադէմ տեսնել ուսման մէջ, պէտք է դեռ մտածէր ուսումնարանի նիւթական միջոցների ապահովութեան մասին, ապա բանար քանի մի դասատուններ, հրաւիրէր լաւ ուսուցիչներին ու այնուհետև պահանջէր յառաջադիմութիւն։ Բայց այժմ, երբ որ իր ուսումնարանի նիւթական դրութեան մասին ոչինչ տեղեկութիւն չունի և ոչ էլ կամենում է տեղեկանալ և մտածել նրա բարօրութեան և ապահովութեան մասին, իր ուսումնարանի գլխին հեռուից հայրական խրատներ կարդալով ոչինչ օգուտ չէ կարող տալ, որովհետև ամեն ձեռնարկութեան մէջ հարկաւոր է գործունէութիւն և ոչ մեծաբանութիւն։ Որքան ես մտաբերում եմ, Սղնախը շատ հայաբնակ քաղաքներին օրինակ եղաւ ուսումնարանի բանալու գործի մէջ, այն ինչ նրանք բաւականին առաջ գնալով թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս՝ մերը ընդհակառակն օրէցօր յետ ու յետ գնալով՝ մօտ է համարեա «հոգւոցի» ձայնը լսելուն... Տեղւոյս ուսուց ուսումնարանը բաւականին յաջող է տանում իր գործը և միշտ շնորհակալութիւն է ըստանում իր գլխաւորից։ Հոկ. 7-ին ուսումնարանների հոգ. պ. Եանօվսկին այստեղ էր. նորին գերազանցութիւնը քաղաքացիներից կլուբում ճաշի հրաւիրվեցաւ։ Նրա այցելութիւնը այստեղ այն օգուտը ունեցաւ, որ քաղաքս նոյն ամսի 19 պարտաւորվեցաւ իւրաքանչիւր տարին 3000 րուբլի վճարել հարկի հետ միասին և հիմնել այստեղ նախ՝ օրիորդաց ուսումնարան և երկրորդ՝ արհեստական և առևտրական մասերն էլ յարակցել քաղաքային ուսումնարանի հետ։

Այսօր մեր հրապարակի վրա ալիւրի պուդը 2 ր. 40 կոպէկի է գնահատվում. այսպիսի մի տեղ, ինչպէս Սղնախ, որ շատ յարմար դրութիւն ունի իր շրջապատ գիւղերից և Ջաքաթալի կողմերից մթերքներն ընդունելու իր մէջ, այսպէս չը պէտք է լինէր, բայց ընդհակառակն երևում է, որ այս ձմեռը անցեալ տարվանից աւելի կը բարձրանայ ալիւրի գինը։ Մինչև ցայժմ գոնէ փայտի կողմից դժուարութիւններ չէինք կրում, իշի բեռը կարելի էր 15—20 կ. գնել, այժմ նա էլ 60 կոպէկի է բարձրացել. սրա պատճառն էլ քաղաքացւոց անտարբերութիւնն է։ Սղնախը իր արևմտեան կողմը իրեն պատկանելի մի մեծ անտառ ունի, որ մեր շրջակայ գիւղերի վրացի իշխանները իրենցն են սեպհականացրել և սրա վրա ոչ ուշադրութիւն դարձնող և ոչ հոգացող կայ այնտեղ. մէկը միւսին է նայում... և ինչպէս սղնախեցիք, նոյնպէս և գիւղերի բնակիչները զանազան իշխաններից ստացած տոմսակներով իրաւունք են ստանում այնտեղից փայտ դուրս բերելու և սա ահա, թէ ինչպէս է լինում.—պատահում է որ Դիմիտրի իշխանը մէկին փողով տոմսակ է տալիս, որով նա իրաւունք է ստանում անտառից փայտ դուրս բերելու, բայց մէկ էլ կը տեսնէք, որ իշ. Վանօն և կամ Իլիկօն անտառումն են պատահում և նրանք ոչ թէ չեն ընդունում իրենց ազգականի տոմսակը՝ այլ և էշն ու բոլոր ունեցածն էլ խլելով ու ծեծելով գլուխն ու քիթը ջարդված, քանի մի օր բանտարկելով սոված ու ծարաւ ճանապարհ են գըցում այնտեղից երեսուն, 40 և կամ աւելի պակաս տոմսակ ունեցողներին, և զարմանալին այս է, որ յաճախակի էլ է կրկնվում այս իրողութիւնը... Երէկ արտասուախառն ծիծաղով մի քանի խեղճ վրացիք պատմում էին, թէ ամսոյս 4-ին, մտնելով իրենց բանտարկված տեղը նրանց բանտարկող իշխանը, և մօտ բերելով նրանցից իւրաքանչիւրին մեծ սանակ, հրամայել էր ամենքին մի մի անգամ նրա սարսափ պատճառող գլուխն համբուրել և իրենք էլ հնազանդվել էին... ՚Ինչ ասել սղնախեցոց սրա համար, ինչի են սպասել տալիս իրենց անգին անտառը շրջակայ գիւղերի անհամար բնակիչներին. չէ որ պիտանի է յանձնել մեզ այն անտառը, սրանից էլ աւելի էլ ինչ ապացուցութիւն։ Բայց հայի վերջին խելքն է լաւ, երևի երբ որ փայտի կարօտութիւնը կը նեղացնի նրանց և անտառն էլ սպառված կը լինի, այն ժամանակ կը զարթնեն և կը մտածեն դատարկ տեղը գոնէ պահանջել նրանցից նոր անտառ տնկելու նպատակաւ, բայց այս կը լինի կարիկատուրա...

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 20 հոկտեմ.

Թիֆլիսում պանդուխտ ուսանողների դրութիւնը շատ անախանձելի է կենսական կողմից։ Խօսքս ի հարկէ հարուստների որդոց վրա չէ, որոնց կեանքը ամենայն կողմից ապահովված է այստեղ, այլ չքաւորների՝ որոնք մեծ դժուարութեամբ են շարունակում իրանց ուսումը այստեղի ուսումնարաններում, անապահով դրութեան մէջ լինելով նիւթական կողմից։

Ուսումնարանում դասերը վերջանալուն պէս, թշուառ ուսանողը, գրքերը կռնատակին, դեռ իր սենեակը չը հասած՝ շտապում է ճանապարհին մի որ և իցէ տեղ ճաշել, որովհետև խեղճը առաւօտեան միայն երկու բաժակ կծուի թէյ է խմել, մի կտոր հացով, այլ ևս ոչինչ։ Մինչև ժամի 2-ը նա ուսումնարանում դաս է լսել, դաս պատասխանել և աշխատել է. նրան սնունդ է հարկաւոր, որ ընդունակութիւն ունենայ վաղվայ դասերը պատրաստել կամ ընթերցանելի գրքեր կարդալ գիշերվայ մինչև ժամի 12-ը (երբեմն և աւելի) այնքան մնալով, նաւթի լապտերի աղօտ լուսի տակ։ (Բայց ընթերցողը թող այս ևս իմանայ, որ նա առանց ընթրիք անելու պիտի պառկի քնելու)։ Պարզ բան է, նա արժանագին տեղ պիտի ճաշի։ Բայց այդպիսի տեղերը լիքն են լինում ամենաանբարոյական մարդկերանցով, որոնց հետ շատ անվայել է աշակերտին նստել և ճաշել։ Բայց ինչ պիտի անի նա սոված հօ մեռնելու չէ, երբ ուրիշ իրեն ձեռնտու տեղ չը կայ ճաշելու։ Նորա նիւթական միջոցներն էլ չեն ներում գնալ երևելի հիւրանոցներ։ Գուցէ ընթերցողը խորհուրդ տայ ուսանողին ընտանիքի մէջ ապրել. բայց այդ ևս անկարելի է. նախ որ միայն փոքր ի շատէ դրամական միջոց ունեցողին է այդ ձեռնտու, և երկրորդ, որ ուսանողի համար այնտեղ ազատ պարապելը անկարելի է. նորան անհրաժեշտ է յարմարաւոր առանձին սենեակ, ուր նա իր ընկերներով՝ կենտրոնացած իր դասական առարկաներով կարողանայ զբաղվել, խօսել նոցա հետ և այլն։

Մինչև այժմ ոչ մի ուսումնարանի վարչութիւն չէր արգելում իր աշակերտներին, այդպիսի արժանագին տեղերում ճաշ ուտելու. որովհետև նրան քաջ յայտնի էր նոցա նիւթական անապահովութիւնը. իսկ այժմ, (չը գիտենք ինչ պատճառաւ) կլասիկական և րէալական ուսումնարանների աշակերտներին խստիւ արգելված է այդ։ Այդ ուսումնարանների վարչութիւնը նրանց մատնացոյց է անում, ճաշելու համար, Եւրոպա, Լօնդօն և այլ սոցա նման նշանաւոր հիւրանոցներ, ուր բոլորովին ձեռնտու չէ չքաւոր աշակերտներին, կրկնապատիկ և եռապատիկ վճարել ճաշելու համար. այն ինչ այդպիսի չքաւոր աշակերտներով լի են այդ երկու ուսումնարանները (և մեծ մասամբ ուսումն առնող հայ աշակերտներով)։ Ուրեմն ինչ պիտի անեն այդ վերջինները, եթէ ոչ թողնել ուսումնարանը—զրկվել ուսումից։

Զարմանալի է, որ մինչ այսօր Թիֆլիսի լրագրութիւնը անուշադիր է թողնում այսպիսի մի կարևոր հարց, որ «կենսական հարց» կարելի է անուանել. չէ յորդորում հասարակութեան հիմնել մի հիւրանոց, ուր այստեղի ուսանողները, եթէ ոչ բնակվել, գոնէ արժան գնով կարողանային ճաշել, ինչու միայն հարուստների որդիք պիտի ուսանեն այստեղի ուսումնարաններում. միթէ աղքատ գեղացու որդին մասն չունի լուսաւորութեան այդ տաճարներից. միթէ պիտի տգիտութեան մէջ մնայ նա, որովհետև միջոց չունի էժան ապրելու, չը պէտք է արդեօք նրան միջոց տալ։

Յարգոյ խմբագիր, յայտնելով ձեզ Թիֆլիսի պանդուխտ ուսանողներիս այս թշուառ դրութիւնը, յոյս ունենք, որ նորա թարգման կը հանդիսանաք հասարակութեան առջև, ձեր ազգօգուտ լրագրի էջերում։

Տիգրան Նաւասարդեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Եգիշէ Մեծատուրեանցը, որ իր ասելով մի մեծ գիւտ է արել բժշկութեան մէջ, խնդրում է մեզ յայտնել, որ նա իր գտած էլեքսիրը արդէն ուղարկել է Ս. Պետերբուրգ կայսերական բժշկական Ակադեմիայի քննութեանը ներկայացնելու համար, որ իրաւունք ունենայ նրան գործածելու։ Այդ հրաշալի էլեքսիրը, հեղինակի խօսքերով, ծերունիներին մանկացնում է, իսկ մանուկներին ազատ է պահում ամեն տեսակ հիւանդութիւններից մինչև նրանց կեանքի վերջը։ Նա մարդու կեանքը երկարացնում է ուղիղ մինչև 160 տարի։ Վաճառման համար նշանակված են՝ Թիֆլիսում Սալիօտնայա փողոց պ. Յարութիւնովի տունը № 12, զինուորական գիմնազիայի հանդէպ, պ. Համազասպ Վարդանեանի մօտ, իսկ Ալեքսանդրապոլում պ. Գրիգոր Ճէպէճեանի խանութում։ Մենք խորհուրդ կը տայինք պ. հեղինակին մի փոքր համբերող լինել և նախ քան բժշկական Ակադեմիայի քննութեանը իր հրաշալի գիւտը վաճառքի չը հանել։

—

ԻԳԴԻՐԻՑ մեզ գրում են, Տաճկաստանի Սա